

Анатолій Мирончук

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,
Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського
(м. Київ, Україна), myronchuk@meta.ua

**НАРИС А. В. ФЛОРОВСЬКОГО З ІСТОРІЇ
ЗАКОНОДАВЧОЇ КОМІСІЇ 1767–1768 рр.:
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДО ІСТОРІОГРАФІЧНОГО
КОНТЕКСТУ**

У статті до історіографічного контексту запроваджено маловідомий нарис А. В. Флоровського «Фінляндія і Законодавча комісія 1767–1774 рр.» із зібрання Архіву Російської академії наук.

Ключові слова: Фінляндія, Законодавча комісія 1767–1768 рр., Архів Російської академії наук, історіографічний контекст.

Anatolij Myronchuk

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Senior Research Fellow, Department of International Information
and Foreign Relations, Vernadsky National Library of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), myronchuk@meta.ua

**THE ESSAY OF A. V. FLOROVSKY FROM THE HISTORY
OF THE LEGISLATIVE COMMISSION OF 1767–1768:
INTRODUCTION TO THE HISTORIOGRAPHICAL CONTEXT**

In this article a little-known essay of A. V. Florovsky «Finland and the Legislative Commission of 1767–1774» from the collection of the Archives of the Russian Academy of Sciences is introduced in historiographical context.

Keywords: Finland, the Legislative Commission of 1767–1768, Archives of Russian Academy of Sciences, historiographic context.

З-поміж історіографічних джерел, що «містять інформацію про історіографічний процес і водночас постають доробком цього процесу», найбільш цінними є синтетичні історичні дослідження, статті, монографії, рецензії, критичні огляди, до-

повіді, чернетки, нотатки, плани робіт, мемуари, щоденники, автобіографії, приватне та ділове листування¹. Саме вони за слушним спостереженням М. В. Нечкіної, є «основним і найважливішим фактом історії науки»².

Важливою частиною джерельної бази майбутніх досліджень Законодавчої комісії 1767–1768 рр. можуть стати документальні матеріали, що зберігаються у особовому фонді історика-славіста Антонія Васильовича Флоровського (1884–1968) в Архіві Російської академії наук з огляду на те, що навіть ті роботи вченого, що побачили світ, мало доступні сучасному читачеві³.

Внесок А. Флоровського у справу формування історіографічної традиції Законодавчої комісії 1767–1768 рр. був і залишається досить вагомим. Згадуючи початковий період своєї «науково-літературної діяльності» сам він відзначав, що його роботи з історії Комісії «були визнані «блискучими» в історіографічному огляді В. І. Пічети і були покладені в основу одного із семінарів в Берлінському університеті, який вів відомий знавець російської історії професор К. Штелін». Згодом завдяки цьому семінару вийшли «цінні німецькі роботи про Комісію 1767 р.» німецького історика-славіста Г. Закке⁴.

---

¹ *Колесник Ірина*. Українська історіографія: концептуальна історія. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – С. 62.

² *Нечкіна М. В.* История истории (Некоторые методологические вопросы истории исторической науки) // История и историки. Историография истории СССР: Сборник статей. – М.: Наука, 1965. – С. 11.

³ Архів Російської академії наук (далі – А РАН), ф. 1609, оп. 1, спр. 23 (*Флоровский А. В.* Две политические доктрины («Наказ» и Дидро)), 77 арк. Опубліковано: Труды IV съезда русских академических организаций за границей. – Белград, 1929. – Ч. 1. – С. 113–129; А РАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 32 (*Флоровский А. В.* К характеристике императрицы Екатерины II – законодательницы), 77 арк. Опубліковано: Сборник русского института в Праге. – Прага, 1929. – С. 261–278; А РАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 104 (*Флоровский А. В.* Академия наук и законодательная комиссия 1767–1774 г.), 23 арк. Опубліковано: Ученые записки, основанные Русской учебной комиссией в Праге. – Прага, 1924. – Т. 1, вып. 2. – С. 103–164.

⁴ А РАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 185, арк. 38–39.

Особовий архів А. Флоровського (фонд 1609), який складає одну з унікальних колекцій Архіву РАН, являє собою 2 описи, що об'єднані в 781 справу і містять 19031 аркуш архівних документів.

Ці джерела, передусім матеріали творчого змісту, не тільки висвітлюють взаємовідносини А. Флоровського з культурно-науковими колами, його величезні науково-організаційні досягнення і наукову діяльність, але і репрезентують творче надбання вченого, залишаючись найменш дослідженим розділом архівної спадщини.

Аналіз неопублікованих праць історика дозволяє проникнути до його творчої лабораторії, зокрема простежити становлення і розвиток його міркувань щодо окресленої нами проблеми.

У особовому фонді А. Флоровського збереглися чернетки, нариси робіт та окремі статті, які стосуються його досліджень з історії Законодавчої комісії 1767–1768 рр. Чимало інформації, яка дає змогу скоригувати та узагальнити відомості з історії дослідження законодавчого зібрання 1767–1768 рр., містять листи німецького історика-слависта Г. Закке до А. Флоровського⁵.

Серед рукописів А. Флоровського найбільш цікавим є його нарис «Фінляндія і Законодавча комісія 1767–1774 гг.»⁶. Він не закінчений і скоріше представляє розгорнутий план-конспект майбутньої статті.

Очевидно, що він був написаний в період вимушеної еміграції А. Флоровського до Праги, оскільки архівісти умовно датували час його написання «не раніше квітня 1929 р.».

---

⁵ *Мирончук Анатолій*. Законодавча комісія 1767–1768 рр. в листах Г. Закке до А. Флоровського (із зібрання Архіву РАН) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Збірка наукових праць до 80-річчя доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки Марії Федорівни Дмитрієнко / редкол.: Г. В. Боряк (відп. ред.), В. В. Томазов (заст. відп. ред.), О. А. Алфьоров (відп. секр.); НАН України. Інститут історії України. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2015. – Ч. 26–27. – С. 285–303.

⁶ А РАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 29 (Финляндия и законодательная комиссия 1767–1774 гг.), 37 арк.

Вести інтенсивну розробку проблематики Комісії без російських архівів і бібліотек було складно і А. Флоровський усвідомлював, що в нових умовах його наукова діяльність повинна бути «з огляду на необхідність інакше орієнтована» і предметом досліджень має бути «інше коло проблем»⁷. Однак історик зміг продовжити свої дослідження з тематики Законодавчої комісії 1767–1768 рр., розпочаті в Одесі, хоча його роботи базувались переважно на основі «раніше зібраних архівних та інших матеріалів»⁸.

Увагу А. Флоровського як дослідника здавна привертало питання про участь в Комісії представників «окремих соціальних угруповань Росії»⁹.

Він справедливо зазначав, що в загальних роботах з історії Фінляндії кінця ХІХ – початку ХХ ст. питання участі її представників в роботі Комісії майже не піднімалось, не кажучи вже про спеціальні дослідження¹⁰.

На прикладі участі Фінляндії в роботі Комісії 1767 р. історія взаємин центру та регіонів Російської імперії набуває у А. Флоровського наукової проблеми, розв'язуючи яку він намагається з'ясувати форми та методи взаємодії центру й станових корпорацій та інших спільнот населення новонабутих земель, продемонструвати взаємозалежність влади і суспільства на конкретному історичному етапі.

А. Флоровського надзвичайно цікавило питання про ставлення різних верств населення Фінляндії до факту скликання Законодавчої комісії, про передвиборчу боротьбу та про «гру національних і політичних ідей», яка супроводжувала обрання депутатів, перебіг процесу формулювання тексту фінських наказів і «дійсний рух почуттів і умів фінського населення» при виборах депутатів і складанні інструкцій для них¹¹.

---

⁷ А РАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 185, арк. 37.

⁸ Там само, арк. 37, 41.

⁹ Там само, арк. 38.

¹⁰ *Флоровский А. В.* Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. – Одесса: Типография «Техник», 1915. – С. 509.

¹¹ А РАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 29, арк. 15.

Відповідь на це питання він намагався знайти в місцевих архівах, передусім «Виборзького губернського правління», оскільки саме вони, на думку історика, могли б заповнити істотну прогалину у питанні ставлення Фінляндії до Законодавчої комісії 1767–1768 рр.¹² Однак пошуки виявились безрезультатними. Тому джерельною базою його дослідження слугували документи центральних архівних зібрань Москви та Петербурга, передусім Архіву Державної Ради та Архіву Міністерства юстиції, зібрані у 1912–1914 рр. під час наукових відряджень.

На основі детального аналізу відомих йому текстів ранніх проектів «положень» – актів 1766 р. про вибори депутатів Комісії (О. О. Вяземського, О. І. Бібікова і самої імператриці) А. Флоровський простежив поступову трансформацію поглядів Катерини II щодо околичних територій, в тому числі і Фінляндії, зазначивши, що всі ці проекти є різними редакціями одного і того ж тексту¹³.

Скликаючи Законодавчу комісію 1767 р., яка повинна була виробити проект нового Уложення, Катерина II на перших порах не планувала залучати для роботи в ній периферійні райони просторої імперії. Так, в одному з проектів про вибори в Комісію вона писала: «Малоросії, Ліфляндії, Естляндії та Фінляндії віддається на волю присилати депутатів в комісію і через це брати участь у виправленні законів». В іншому місці йшлося: «А хто не надішле, тому дається воля пізніше надіслати, а якщо взагалі не надішлють, тим залишається десять років на старих засадах»¹⁴.

Таким чином, спочатку Катерина II планувала залишити Фінляндії та іншим околицям вільне право вибору стосовно участі в роботі Комісії і в зв'язку з цим протягом 10 років вона не збиралась змінювати особливості їхнього устрою. Однак, з часом вона залишила цей намір і представникам всіх околичних

---

¹² Там само, арк. 12, 16.

¹³ *Флоровский А. В.* Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. – С. 30.

¹⁴ Цит. за: *Флоровский А. В.* Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. – С. 28.

територій наказано було взяти участь в роботі законодавчого зібрання, оскільки «і вони (Новоросійська губернія, Малоросія, Ліфляндія, Естляндія та Фінляндія – *А. М.*) мають щастя перебувати під однією державою, і що закони їхні не тільки не менше, але ще більше заплутані, ніж великоросійські»¹⁵.

Зрештою, в заключному тексті Маніфесту 14 грудня 1766 р. про заснування Комісії для створення проекту нового Уложення вже нічого не говорилося про спеціальний статус автономних регіонів і малося на увазі, що Комісія буде представлена всіма регіонами імперії, включаючи пограничні землі¹⁶.

Відсутність конкретної згадки про околичні райони в Маніфесті 14 грудня 1766 р. на думку А. Флоровського свідчило про включення їх в єдиний круг державних областей, які потребують нового законодавства, та про наміри імператриці поступово реалізувати свій план щодо злиття цих провінцій і поширення на них великоросійського законодавства¹⁷.

Місцеві спільноти всіх частин Росії вперше були зобов'язані обрати від себе депутатів, скласти їм накази та взяти участь в обговоренні реформування законодавства Російської імперії, щоб бути будівничими свого власного і разом з тим загальнодержавного «щастя і задоволення».

У цьому власне і полягала унікальність та принципова особливість Законодавчої комісії 1767 р. – у досить широкому її представництві. Маніфест 14 грудня 1766 р. про скликання Комісії для створення проекту нового Уложення, який був поширений «у всіх нашої імперії межах», передбачав, що вона буде представлена усіма регіонами імперії, включаючи погра-

---

¹⁵ Там само. – С. 49.

¹⁶ *Екатерина II*. Именной указ от 14 декабря 1766 г., данный Сенату «Об учреждении в Москве Комиссии для сочинения проекта нового Уложения и о выборе в оную депутатов» // Полное Собрание Законов Российской империи. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. – 1830. – Т. XVII. – № 12.801. – С. 1092–1110.

¹⁷ *Флоровский А. В.* Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. – С. 53–55.

ничні та новоутворені землі, а для участі в роботі Комісії запрошувались депутати «з усіх повітів і міст нашої імперії»¹⁸.

Фінляндія належала до складу особливих «сепаратних», так званих «новозавойованих» областей Росії. В Законодавчій комісії 1767 р. вона була представлена Выборзькою губернією, або ж російською Старою Фінляндією – територією, що відійшла до Російської імперії після Північної війни за Ніштадтською (1721) та після російсько-шведської війни 1741–1743 рр. за Абоською (1743) мирними угодами¹⁹.

Выборзька і Кексгольмська провінції Санкт-Петербурзької губернії, що були утворені після Ніштадтської мирної угоди разом з містами Нейшлот, Вільманstrand і Фрідріхсгам, які Росія отримала в результаті Абоської мирної угоди, в січні 1744 р. склали в адміністративному відношенні Выборзьку губернію Російської імперії з правами певної автономії. До її складу входили три провінції: Выборзька, Кюменегорська, Кексгольмська з містами Выборг, Вільмаstrand, Кексгольм, Сердобль, Фрідріхсгам та містом-фортецею Нейшлот. Таким чином в межах Російської імперії з'явився фінський соціально-економічний і політичний анклав.

Адміністративне управління над російською Фінляндією здійснювала «Колегія ліфляндських, естляндських та фінляндських справ» – особливий центральний адміністративно-судовий орган, що підпорядковувався Сенату Російської імперії. Російська частина Фінляндії отримала право на самоврядування та особливі привілеї, аналогічні до тих, що мали і Остзейські провінції – Ліфляндія та Естляндія.

Підкорившись вимогам Маніфесту 14 грудня 1766 р., фіни опинились в досить важкому і двозначному становищі: вони змушені були брати участь в роботі зі складання проекту нового Укладення, яке вважали непотрібним для свого краю, для якого

---

¹⁸ *Екатерина II*. Именной указ от 14 декабря 1766 г. – С. 1092–1093.

¹⁹ А РАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 29, арк. 9.

бажали лише підтвердження колишніх прав і законів, а не запровадження нових²⁰.

В Законодавчій комісії 1767 р. Фінляндія була представлена дворянами, міським населенням і селянами. Що стосується перших двох категорій, то вони ні в кого не викликали сумніву. Присутність в Комісії представників фінського селянства А. Флоровський виокремлює в окреме коло питань, що заслуговують спеціальної уваги.

Історик справедливо відзначав недовершеність і недосконалість обряду про вибори в частині представництва в Комісії чисельних категорій сільського населення з огляду на значне розмаїття їх у різних частинах імперії, передусім північних та південно-західних²¹.

Справа в тому, що згідно з виборчим законом 1766 р. виборчим правом володіли лише ті розряди сільського, землевласницького населення, правове становище яких не передбачало елементів підпорядкування та приналежності приватним землевласникам. Малися на увазі головним чином так звані селяни державні та різноманітні соціальні групи, підвідомчі безпосередньо державній владі та її органам, – але жодним чином не залежні селяни, не селяни-кріпаки. Фінське селянство було винятком із цього правила.

Після прибуття до Москви представників фінських селян Кюменогорської, Кексгольмської та Выборзької провінцій, «що були в поміщицькому володінні», у справу змушений був втрутитись Сенат і винести щодо їхнього представництва спеціальну ухвалу – «занести їх разом з іншими до депутатського списку». Це був єдиний випадок участі в Комісії представників залежних категорій селян, визнаних законом вільними і незалежними²².

---

²⁰ Флоровский А. В. Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. – С. 509.

²¹ Там само. – С. 424.

²² Там само. – С. 426, 429.

Отож, представниками селян Выборзької губернії були чотири депутати: по одному від Кюменегорської і Выборзької провінції та два від Кексгольмської²³.

Окрему увагу А. Флоровський збирався приділити аналізу фінських наказів, представлених у Комісію. Частково він піднімав це питання у своїх попередніх роботах. Зокрема, в своїй магістерській дисертації «Склад законодавчої комісії 1767–1774 рр.» він зазначав, що вихідною точкою для категорій населення прибалтійських провінцій було бажання зберегти недоторканість колишнього суспільного устрою і загального укладу управління та добитися підтвердження цих історичних «прав» і «звичаїв», збереження провінційної відокремленості²⁴.

А. Флоровський детально проаналізував накази фінських селян, виявлені ним в Архіві Державної Ради, що містили, головним чином, вимоги економічного характеру²⁵.

Прагнення фінських дворян, викладені у депутатському наказі, зводились, з одного боку, до відстоювання своїх старих прав та привілеїв, які в багатьох випадках нічого спільного не мали з привілеями російського дворянства, і з другого – до збереження свого ізольованого становища від останнього шляхом опозиції всіляким асиміляційним тенденціям²⁶.

Зрештою, зміст наказів від окремих соціальних груп Фінляндії переконав А. Флоровського, що і тут мало місце прагнення зберегти і захистити старий уклад життя і усталений правовий лад²⁷.

Особливу увагу А. Флоровський збирався приділити також наказам спеціальних центральних урядових установ у справах

---

²³ Там само. – С. 455.

²⁴ Там само. – С. 509–510.

²⁵ Там само. – С. 429–431.

²⁶ *Мирончук Анатолій*. Фінляндське дворянство в законодавчій комісії зі створення Нового Уложення 1767–1774 рр. // Етнічна історія народів Європи: Україна та Фінляндія: західні й східні впливи на історичний та культурний розвиток: Зб. наук. праць. – К.: УНІСЕРВ, 2000. – № 5. – С. 28–30.

²⁷ А РАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 29, арк. 15.

Ліфляндії, Естляндії та Фінляндії, а саме юстиц-колегії та камер-колегії²⁸. В його розпорядженні був один з наказів юстиц-колегії, який він розшукав в Архіві Державної Ради і на який свого часу не звернув уваги В. І. Сергєєвич²⁹.

Незважаючи на те, що діяльність фінських депутатів в Комісії не була особливо активною і у складі фінського депутатського корпусу відбувалися зміни – двоє з обраних депутатів передали свої повноваження іншим, все ж таки окремий розділ майбутньої статті мав бути присвячений законотворчій роботі фінських депутатів: представника дворянства, чотирьох обранців від міського населення і чотирьох представників селян³⁰.

У нарисі А. Флоровський активно використовує дані списку депутатів Комісії, складеного М. С. Кисельовим і опублікованого у 1861 р. М. М. Лонгіновим, який наочно знайомить з адміністративним устроєм і територіальним поділом, на підставі якого були вибрані депутатами представники двадцяти тодішніх губерній та надає відомості про персональний склад членів дев'ятнадцяти підкомісій³¹.

В тексті рукопису зустрічаємо також посилання на роботи М. М. Бородкіна, В. М. Латкіна, М. М. Лонгінова, М. А. Липинського та ін.

Публікований нарис А. Флоровського може стати основою для подальшої розробки проблеми Законодавчої комісії 1767–1768 рр., яка дозволить заново розкрити ряд її положень для сучасних дослідників.

Оригінал запропонованого нарису являє собою 37 аркушів рукопису. В публікації збережено особливості мови, стилю та пунктуації оригіналу. Орфографію скориговано згідно з нормами сучасної російської мови, зокрема, літеру «і» замінено на

---

²⁸ Там само, арк. 31.

²⁹ *Флоровский А. В.* Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. – С. 232.

³⁰ А РАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 29, арк. 25–26, 33.

³¹ *Лонгинов М.* Материалы для истории комиссии о сочинении проекта нового уложения // *Русский Вестник.* – 1861. – Т. 36. – № 12. – С. 1–79.

«и». Твердий знак в кінці слів опущений. Авторські посилання наводяться у тексті у дужках. Стаття друкується у строгій відповідності до оригіналу. Цитати звірені з оригіналом. Незначні різночитання, або ж окремі слова, які не піддаються реконструкції, вказані в квадратних дужках. Авторські закреслення опущені.

Додаток

А. В. Флоровский.

Финляндия и Законодательная комиссия 1767–1774 гг.

Вступление.

- 1) Участие окраин в Комиссии.
- 2) Выборы в Финляндии – кр [естьянские] выборы.
- 3) Наказы Финляндии.
- 4) Финляндские депутаты в Ком [иссии.]

Заключение.

(Резюме – на фр [анцузском] или нем [ецком]? языке)

«Воображение мое не может представить ничего величественнее сего дня, когда в древней столице нашей соединились обе гемисферы земли, явились все народы, рассеянные в пространствах России, языков, обычаев и вер различных: потомки славян-победителей, норманов, ужасных Европ и финнов, столь живо описанных пером Тацитовым...». (Н. М. Карамзин).

Событие, вдохновившее великого русского историка написать приведенные только что строки, отошло уже в область далеких преданий, заслонено от современного наблюдения периодом времени в сто шестьдесят лет. Эта даль времен не погасила, однако, интереса к самому факту созыва депутатов в 1767 году в Москве, не преуменьшила всей значительности этой инициативы Императрицы Екатерины II-ой, – инициативы, удивившей не одних только русских людей, но поразившей и передовых мыслителей Западной Европы.

Одной из особенно грандиозных и претенциозных, если можно так выразиться, особенностей этого замысла Екатерины Великой был известный его универсализм, который увлекал и пугал самое Законодательницу. «Imaginez, писала она Вольтеру,

je vous prie, qu'elles doivent servir pour l'Asie et pour l'Europe, et quelle difference de climat, de gens, d'habitude, d'ideesmeme!». (Сборник Русск [ого] Истор [ического] Общества. – X. – 203 – 4)³².

И французский мудрец как бы отвечал Екатерине на это восторженное воспоминание, когда писал: «Elle est la seule de tous les monarques du monde qui ait rassemblé des députés de toutes les villes d'Europe et d'Asie pour former avec elle un corps de jurisprudence universelle et uniforme». (Voltaire. Lettre sur les panégyriques, par Irénée Aléthès, a la Haye. MDCCLXVII, p. 9)³³.

§ 1. Екатерина II-я созвала представителей населения России для составления проекта нового Уложения, который должен был бы заменить старое и устаревшее Уложение царя Алексея Михайловича (1648–[16] 49 гг.). Постановка такой проблемы, как создание нового кодекса законов для Российской империи, была теснейшим образом связана с вопросом об отношении этого нового кодекса к тем особым правам и привилегиям, которыми пользовались отдельные области и провинции, втянутые в имперские границы в период территориального роста России в XVIII веке.

В исторической действительности того времени не было уже финнов тацитовских времен или потомков безвестных славянских и норманских завоевателей. Если в этнографическом смысле эти последние, так величаво поименованные у Карамзина, действительно были предками современников Екатерины, то в национально-политическом смысле между ними была существенная и многообразная разница. Данный исторический опыт, причудливая политическая судьба превратили и финнов, и «норманнов», и славян в своеобразные национально-политические единицы, которые не могли быть без труда и усилий

---

³² Прошу вас уявити собі, що ці закони повинні служити і Азії і Європі, і притому яка різниця в кліматі, в людях, в звичках, навіть в думках! (Пер. з французької).

³³ Вона є єдиним з усіх монархів світу, який зібрав учасників з усіх міст Європи та Азії, щоб сформувати тіло загального і спільного закону з нею. (Пер. французької).

/облечены/ в одинаковый и однообразный правовой костюм. Не забудем, что дело касается не только своеобразной индивидуальности каждой провинции и национальной группы в составе империи, – но дело осложняется и рядом правовых признаков, /особоблявших/ в те времена известные части России от основной ее территории. Присоединение Малороссии, Остзейского края и Финляндии к Российской империи сопровождалось признанием в такой силе их областных прав и преимуществ, почему и формально-правовая сторона дела стояла на пути осуществления идеи универсализма в Законодательном опыте Екатерины II-ой.

Суммарно изложенные здесь соображения не могли не быть предметом размышлений и тревог самой этой Императрицы, размышлений и тревог, окрашенных борьбой между стремлением к единообразному правопорядку во всех частях Империи и стремлением к сохранению прочности в связях между империей и ее привилегированными провинциями. Связанная в отношении последних рядом обязательств как своих личных, так и обязательств ее предшественников на русском троне, Екатерина II-ая в то же время мечтала о включении и их в сферу влияния ее нового законодательства, сулившего – по крайней мере в ее мечте – «всем и каждому наивысшую степень блаженства, какая только возможна на Земле!».

Нас в данном случае интересует вопрос об отношении Финляндии к Законодательной Комиссии Екатерины II-ой. Имеется в виду здесь, конечно, та часть Финляндии, которая вошла в состав Российской империи после двукратного завоевания Императора Петра Великого и его дочери Императрицы Елизаветы Петровны. В русских терминах XVIII века, – это Выборгская губерния, – так называемая «Старая Финляндия».

Все приведенные выше соображения о трудности установления правового единообразия во всей России – имели полную силу и в отношении к этой провинции Империи. Конечно, не объективная историческая основа этого обстоятельства привлекает в данное время наше внимание, но форма его преодоления Императрицей Екатериной II-ой.

Мы знаем более или менее отчетливо и полно то противоборство идей, которое сопровождало выработку Екатериной II-ой

актов о созыве депутатов от населения России и всех ее краев. Мысль Екатерины по вопросу о представительстве Финляндии (равно как и других привилегированных провинций Империи) колебалась между идеей о сохранении за Финляндией старых прав и, следовательно, неучастия ее в Законодательной Комиссии и идеей об отсутствии каких либо оснований для выделения Финляндии и других провинций из общего порядка представительства в депутатском собрании (# Состав, стр. 46–55)³⁴.

§ 2. Итак, Финляндия была призвана принять участие в работе Законодательной Комиссии 1767 г. наравне со всеми остальными частями и населением Российской Империи. Как же отнеслось население Финляндии (= Выборгской губернии) к призыву Императрицы Екатерины II-ой прислать своих депутатов? К сожалению, на этот вопрос с какой-либо полнотой мы лишены возможности ответить, ибо в центральных архивных собраниях Петербурга и Москвы мы данных для него не нашли, архивы же «Старой Финляндии» (Выборгское губернское правление и пр.) нам остались недоступными. Впрочем, – мы наводили в Выборге справки и получили сообщения об отсутствии в архиве старого «Выборгского губернского правления» соответствующих данных.

Считаем необходимым напомнить, что в других областях России, – пользовавшихся как и Финляндия – особыми правами и установлениями, а именно в Лифляндии и Малороссии, – призыв депутатов в Комиссию вызвал сильное брожение и волнение. Как Малороссия, так и Лифляндия усмотрели в приглашении их депутатов угрозу для своих стародавних прав и для своеобразного уклада социально-политической жизни своих областей. Здесь были сделаны даже попытки совсем уклониться от выборов депутатов и тем предотвратить распространение силы нового Уложения на Малороссию и Лифляндию. Здесь затем проявилась сознательная оппозиция идее централизма и универсализма, которую в тревоге усматривали ревнители родной старины и дедовских привилегий в законодательном начи-

---

³⁴ *Флоровский А. В.* Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. – Одесса: Типография «Техник», 1915. – 609 с.

нании Екатерины II-ой. Наказы от населения этих привилегированных областей написаны были ходатайствами о сохранении старого уклада их социальной и политической жизни, причем порой эти заявления носили характер резкого противопоставления местных пожеланий и мечтаний грозной императорской власти. Так в Малороссии поднялись голоса даже о восстановлении гетманской власти, несколько лет перед тем уничтоженной решением Екатерины II-ой.

Для Финляндии мы не имеем данных о предвыборной борьбе, о той игре национальных и политических идей, которая сопровождала избрание депутатов от населения Выборгской губернии. Содержание наказов от отдельных социальных групп Финляндии показывает, что и здесь имело место стремление оберечь и оградить старый уклад жизни и устоявшийся правовой строй. Однако, – как протекала самая формулировка текста финских наказов и каково было действительное движение чувств и умов финского населения при выборах депутатов и сочинении инструкций для них, – мы определить не можем. Только местные архивные источники могли бы – если сохранились – восполнить этот существенный пробел в нашей осведомленности об отношении Финляндии к Законодательной Комиссии 1767 года.

В основу организации Законодательной Комиссии был положен принцип сословного представительства с одним отступлением – в отношении городов, которые посылали представителей от всего состава домовладельцев независимо от их сословной принадлежности. Избирательный закон 14 декабря 1766 года был формулирован неизбежно – с некоторой общностью не заключающей в себе оговорку относительно всего бесконечного многообразия социальных и национальных группировок в тогдашней России. В силу этой черты закона – его применения на практике постоянно требовало разнообразных дополнительных толкований, применений и сопоставлений. Этот факт имеет место и в отношении Финляндии в виду некоторого своеобразия ее социального строя, несовпадавшего с фактическим социальным укладом коренных областей России, который по преимуществу и был образцом при составлении плана организации депутатского собрания.

Финляндия была представлена в Комиссии по трем куриям: дворяне (землевладельцы), города (городское общество) и крестьяне. Если появление депутатов по первым двум куриям не представляет никаких по существу особенностей в общем строе Законодательной Комиссии, то присутствие в ней представителей финского крестьянства является некоторой особенностью, не лишенной черт примечательности. Дело в том, что избирательный закон 1766 года представляет право избрания депутатов таким категориям сельского, землевладельческого населения, в правовом положении которых не имелось элементов подчинения и принадлежности частным землевладельцам. Имелись ввиду главным образом так называемые крестьяне государственные и разнообразные социальные группы, подведомственные непосредственно государственной власти и ее органам, – но ни в каком случае не частновладельческие крестьяне, не крестьяне крепостные. Причудливая судьба отдельных элементов населения России привела к такой пестроте социальной группировки, что она не покрывалась общей формой Закона. И как раз финское крестьянство оказалось не вполне соответствующим общему правилу актов 14 декабря 1766 года.

Применяя избирательный закон на практике, Выборгская губернская администрация признала как коронных крестьян, так и состоявших в помещичьем владении имеющими право принимать участие в выборах крестьянских депутатов. Так называемая «Герольдмейстерская контора», которой принадлежала функция проверки депутатских полномочий, опротестовала это решение местной власти, имея, по видимому, в виду отсутствия в законе прямых указаний на сельское население Финляндии. Дело перешло тогда в Правительствующий Сенат. Справки в шведском и финляндском правах по вопросу о том, на каком основании некоторые из крестьян Финляндии были отданы во владение помещикам, дали основание для такого толкования Сената: «426 # 430».

Избирательный закон предписывал присылку в Комиссию депутатов от дворянства по одному от каждого уезда. На практике было допущено немало отступлений от этого правила. Пример такого отступления мы имеем в Финляндии. От Выборг-

ской губернии был только один дворянский депутат. Мы не знаем точно, было ли это результатом соглашения всех землевладельцев Финляндии или же следствием их малочисленности, лишившей их возможности избирать представителей по каждому уезду. Данный дворянскому депутату наказ (инструкция) подписан был /.../.

В состав Законодательной Комиссии вошло четыре представителя от городов Финляндии. Это были депутаты Выборга, Фридрихгамма, Сердоболя и Кексгольма. Этими четырьмя городами не исчерпывалось все количество городских поселений Старой Финляндии. Так, не имеем самостоятельных представителей города Нишлот и Вильманstrand, – их депутатом почитался избранник г. Фридрихгамма; Нишлот, как сообщал Выборгский губернатор, был «подсуден» Фридрихгамму, в наказе от последнего были изложены нужды и претензии обоих названных городов. (Архив Министерства Юстиции (Москва). – Дела Сената, связка 64, лист 635; Сборник Русск [ого] Истор [ического] Общ [ества]. – CXLVII, 337; CXLVII – Вып. 147. – Исторические сведения о Екатерининской Законодательной Комиссии для сочинения проекта Нового Уложения. – Ч. 14. – 1915).

Наказы финляндских городов подписаны /.../ избирателями. Можно думать, что и избрания депутатов происходили при участии не меньшего числа городских обывателей. В частности – наказ г. Выборга подписан /.../ лицами, г. Фридрихгамма /.../, г. Сердоболя /.../, Кексгольма /.../. По социальному своему составу эти избиратели разбиваются на следующие группы: в Сердоболе и Кексгольме избирателями были одни лишь купцы; в остальных городах рядом с купечеством выступало местное чиновничество, как можно видеть из самого факта избрания депутатами чиновников мирских правительственных учреждений.

В результате избирательной кампании, о которой мы можем говорить лишь по указанным только что косвенным данным, Финляндия послала в Законодательную Комиссию следующих депутатов:

от дворянства:

- 1) Выборгской губернии: генерал-поручик граф Иван Григорьевич Чернышев;
от городского населения:
- 2) г. Выборг: губернской канцелярии секретарь, состоящий при российской экспедиции, Карл Торкель; (415)³⁵.
- 3) г. Фридрихсгамм: Антон Вулферт, коллежский асессор, приказной бургомистр; (347).
- 4) г. Кексгольм: мещанин Генрих Алгольм; (397).
- 5) г. Сердоболь: мещанин Генрих Рихтер.
от крестьянского населения:
- 6) Кюменегордской провинции Валкиалского кирхшпиля Эрих Томассон Копери (Erick Thomasson Kuoperi);
- 7) Кексгольмской провинции Кроноборгского кирхшпиля Петр Лангинов (Лангинен);
- 8) той же провинции Суйстамского кирхшпиля Ермолай Федоров;
- 9) Выборгской провинции (Белозерского) Березоостровского кирхшпиля Павел Куренин (Курни). (М. Лонгинов. Материалы для истории Комиссии о сочинении проекта Нового Уложения; Список депутатов / в приложении к 12 книжке. – Стр. 39–40, №№ 330–338).

К сожалению, мы ничего не можем сказать о каждом из названных в этом списке лицах. Больше всего мы знаем, конечно, о депутате выборгского дворянства. Граф Иван Чернышев был членом известной семьи.

Можно думать, что в своей среде занимали видное место и городские депутаты, очевидно – «лучшие люди» городского общества, заслужившие и признание и доверие со стороны обитателей финских городов. Мы с удивлением, впрочем, должны отметить, что депутат г. Кексгольма Алгольм был, по видимому, неграмотен, – во всяком случае под листом присяги депутатов за него подписалось другое лицо (Архив Госуд [арственного] Совета, бумаги Комиссии, в. 110/1; ср. акт о поднесении титула

---

³⁵ Тут і далі посилання на: *Флоровский А. В.* Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. – Одесса: Типография «Техник», 1915. – 609 с.

Императрице – Сенатский Архив, именные указы, кн. 124); этот же депутат впоследствии продал свой золотой депутатский значок, даваемый депутатам пожизненно. (Архив Гос [ударственного] Совета, 133, XXIII, II и сл., 1790 г.).

Конечно, сельские депутаты всегда останутся наиболее известными людьми, хотя в своем сельском ругу, видимо они были и популярны, и значительны.

С нашей точки зрения это были, конечно, достаточно примитивные люди, – и только с этой точки зрения нам понятно, когда депутат Алгоlm закладывает свой депутатский значок – стоящий 68 рублей 89 копеек – за 1 р. 50 коп. для уплаты за «нижнее себе платье». (Арх[ив] Гос[ударственного] Сов[ета], 133, XI, 134; XII, 8, 1777–[177] 8 гг.).

Избранные населением Финляндии депутаты не все вступили в ряды членов Законодательной Комиссии и остались в ее составе для представительства интересов своих избирателей. Пользуясь представленным им в избирательном законе правом передачи депутатских полномочий другим лицам двое из названных выше депутатов передоверили свое право: гр[аф] Чернышев 28 сент[ября] 1767 г. сдал депутатские полномочия статскому советнику графу Ивану Головкину, а деп[утат] А. Вулферт – купцу Антону Нату (Лонгинов, *op. cit.*, 39, № 33, 333), – первый сделал это в связи с тяжелой болезнью своего сына, заразившегося страшной в те времена оспой (Состав, 556) – второй – Вулферт – /.../.

Если представители населения Финляндии должны были представлять интересы местного края, то интересы и точки зрения правительства по финляндским делам должны были представлять в Комиссии депутаты специальных центральных правительственных учреждений по делам Лифляндии, Эстляндии и Финляндии, именно юстиц-коллегии и камер-коллегии: от первой депутатом в Комиссии был ее вице-президент ст[атский] сов[етник] Тимофей фон-Клингштедт (ком[иссия] об учил[ищах] и приizr[ения] требующих, Лонг[инов], № 9, стр. 8), от второй – кол[лежский] сов[етник] Артемий Шишков (канд[идат] ком[иссии] об имениях). (Лонг[инов], № 27, стр. 9).

Их наказания! Их роль!

§ 8. Каковы же были пожелания населения Финляндии, представить которые должны были его избранники?

§ 4. Деятельность депутатов Финляндии в самой Комиссии не была особенно энергичной и разнообразной.

Члены част[ных] комиссий: (Лонг[инов], 330) – И. Головин в ком[иссии] об общем праве. (Лонг[инов], 333) – Наст – кандидат в ком[иссии] о городах.

(331)³⁶ – о Торкеле – к 24. II. 1769 г. находился при своей должности.

(418) – гор[одской] голова Фридрихгамма – приказный бургомистр кол[лежский] ас[сесор] А. Вулферт. ([Сб.РИО], ХСVII, 343).

(466) – Сенат решил переводить на финский яз[ык] все материалы 14. XII. 1766. (А[рхив] М[инистерства] Ю[стиции], д[ела] Сената, 3731, л. 373 – 4, 376, прот[окол] засед[ания] Сената 20. XII. 1766, п. 2).

(509) – финл[яндцы] были поставл[ены] в двух[смысленное] положение – участв[овать] в работе – угроза их правам.

(510) – и Наказ Финл[яндии] – повт[оряет] мысль о сохр[анении] их истор[ических] прав. (Сб. LXVIII. 45 – сл., 55, 59 и сл., 66 – 67 и сл., 78 и сл.; CXLVII, 235 и сл., 250 и сл., 257 и сл., 271 и сл., 278, 307 и сл., 335 и сл., 338); (А[рхив] Г[осударственного] С[овета]. – Ком[бумаги комиссии] 109/5 – нак[азы] крест[ьян] Финл[яндии]).

(510) – см[отри] взаим[ное] выст[упление] Лифл[яндии] и [...] в защиту прав в об[щем] Собр[ании] – [...] ? ([Сб.РИО]. IV, VIII, XIV, XXXII, XXXVI).

(527) – сек[ретаря] Торкеля некем было заменить в Выборге – и нельзя было посему его оставить в Ком[иссии], – но Сенат сделал выговор губ[ернской] канцелярии за отсутствие в ней способных служащих, могущих заменить Торкеля. (А[рхив] М[инистерства] Ю[стиции]. – [Дела] Сен[ата] 3748, л. 307 – [30] 9. – Опр[еделение] Сен[ата] 1. V. 1767).

---

³⁶ Тут і далі посилання на: *Флоровский А. В.* Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. – Одесса: Типография «Техник», 1915. – 609 с.

(528) – А. Шишков (Спис[ок], 27) – деп[утат] камер-коллегии Л[ифляндских] – Э[стляндских] – Ф[инляндских] дел оставался при коллегии до XI.1767, когда по повелению Ек[атерины] немедленно поехал в Москву (А[рхив] М[инистерства] Ю[стиции], 3746, 319–24), что видимо связано с необх[одимостью] ответить заявл[ениям] остз[ейских] депутат[ов] о правах: 13.XII.67 г. – он читал «голос» в Комис[сии]. (Сб. [Сб.РИО]. IV, 219–222; Чт. [Чтения в Обществе истории и древностей российских при Московском университете]. 1867, IV, 83–95).

Наказы Фридрихсгама и Кексгольма в 147 т. – только по-русски – без шведских текстов (оригиналов?)

(107) – кирхшпиль – уезд в записках Екат[ерины] II.

(109) – не были позваны депутат[аты] от Лифляндии, Эстляндии и Сибири в 1728 г. / Ср. ПСЗ. VIII, 5287, указ Сената 14.VI.1728. (Латкин?).

(232 пр.[имечание]) – наказ юст[иц]-кол[легии] Лиф[ляндии], Эстл[яндии] и Финн[ляндии] – А[рхив] Г[осударственного] С[овета]. 224/1; – [наказ] камер-кол[легии] – А. Шишков депутат не принял первон[ачальный] текст, а коллегия не пожелала излишеств, и [...] требуемыми пунктами, Сенат указал, где депутат может свои дополнения внести в Комиссию помимо наказа (А[рхив] М[инистерства] Ю[стиции]. – Д[ела] Сен[ата] 3772, л. 290 – [29] 1, 299–300); (В т. XLIII Сб. [Сб.РИО] – нет).

(307) – двор[янин] Выб[оргского] у[езда] – деп[утат] гр[аф] И. Г. Чернышев – член адмиралт[ейской] коллегии. (Сб. [Сб.РИО]. LXVIII, 75; Список, 330).

(345) – Сердоболь, Кексгольм – избрали только купцы.

(347) – деп[утат] г. Выборга – губ[ернский] секр[етарь] Торкель ([Сб.РИО]. CXLVII, 303), Фридрихсгама – кол[лежский] ассесор (ib., 335).

(344) – о выб[орах] в городах – кроме купцов и приказных видимо никто не усматривается.

Биогр[афия] [...]. Чернышев. А наказ дворян Выборга?

Сборник 4, 8, 14, 32, 36, 68, 147.

Ордин. Сочинен[ения]. 1909. [...] Финл[яндии]³⁷.

---

³⁷ Ордин К. Ф. Собрание сочинений по финляндскому вопросу: [В 3-х т.]: – СПб.: Гос. тип., 1908–1909. – Т. 1: Исследования, статьи,

- Koskinen. Finnische Geschichte. Lp. [Leipzig]. 1874, 557³⁸.
Schybergson. Gesch[ichte] Finnlands. Gotha, 1896, 446–[44] 7³⁹.
Lehtonen. Polis[chen] Provin[zen]. II. B.[erlin], 1907, 215 – [2]
21⁴⁰.
Бородкин. Ист[ория] Финл[яндии] Екат[ерины] II. 1912, 20–
25⁴¹.
[Бородкин М.]. Крат[кая] ист[ория] Финл[яндии]. 1911, 72–
74⁴².
Латкин. Зак[онодательные] ком[исии]⁴³.
[...], 1867, IV, 83–95.
(556) – гр[аф] И. Чернышев – ушел из Комиссии и передал
Головкину – из-за болезни сына – оспа (28.IX.1767 г.)
(28–30) – текст проектов о Финляндии.
(35–[3] 6) – то же по Липинскому.
(46–55) – текст о Финляндии – выписать в статью.
(426–430) – выписать в статью.
(429 пр[имечание] 2 и сл.) – наказания финск[их] крестьян.
(510) – наказания финск[их] крестьян.
Архів Російської академії наук, ф. 1609, оп. 1, спр. 29, 37 арк.

записки и письма. – 1908. – 301 с.; Т. 2: Покорение Финляндии: Ч. 1. – 1909. – 420 с.; Т. 3: Покорение Финляндии: Ч. 2. – 1909. – 460 с.

³⁸ *Koskinen Yrjö*. Finnische Geschichte von den frühesten Zeiten bis auf die Gegenwart. – Leipzig, Duncker & Humblot Verlag, 1874. – 638 s.

³⁹ *Schybergson Magnus Gottfried*. Geschichte Finnlands. – Gotha, F. A. Perthes, 1896. – 656 s.

⁴⁰ *Lehtonen U. L.* Die polnischen Provinzen Russlands unter Katharina II. in den Jahren 1772–1782: Versuch einer Darstellungen. – Berlin, Georg Reimer, 1907. – 634 s.

⁴¹ *Бородкин М.* История Финляндии. Время Екатерины II и Павла I. – Спб.: Гос. тип., 1912. – 446 с.

⁴² *Бородкин М. М.* Краткая история Финляндии. – Спб.: Товарищество Р. Голике и А. Вильборг, 1911. – 199 с.

⁴³ *Латкин В. Н.* Законодательные комиссии в России в XVIII ст. – Спб.: Издание Л. Ф. Пантелева, 1887. – Т. 1. – 595 с.

REFERENCES

1. Kolesnyk, I. (2013). *Ukrayins'ka istoriohrafiya: kontseptual'na istoriya*. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. [in Ukrainian].
2. Myronchuk, A. (2000). Finlyands'ke dvoryanstvo v zakonodavchiy komisiyi zi stvorennya Novoho Ulozhennya 1767–1774 rr. [Finland nobility in the Legislative Commission for the Compilation of the New Code of Laws of 1767–1774] (A. H. Slyusarenko, Ed.). *Etnichna istoriya narodiv Yevropy*, (5), 28–30. [in Ukrainian].
3. Myronchuk, A. (2015). Zakonodavcha komisiya 1767–1768 rr. v lystakh H. Zakke do A. Florovs'koho (iz zibrannya Arkhivu RAN) [The Legislative Commission of 1767–1768 in the letters of G. Sacke to A. Florovsky (from the collection of the Archives of RAS)] (H. V. Boryak, Ed.). *Spetsial'ni istorychni dystsypliny: pytannya teorii ta metodyky*, (26–27), 285–303. [in Ukrainian].